

XAVIER BARÓ I QUERALT

Algunes fonts utilitzades per Jeroni Pujades (1568-1635) en l'elaboració de la seva crònica

RESUM

L'obra d'un historiador està intrínsecament relacionada, entre d'altres elements, amb les fonts històriques que ha utilitzat. Aquest treball pretén mostrar quines foren algunes de les principals obres històriques que Jeroni Pujades utilitzà en la composició de la seva *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1609). Òbviament, tractant-se d'una obra de magnitud tan considerable, no hem presentat totes les fonts que l'autor empordanès utilitzà, sinó que ens hem centrat en les més importants i que ajuden a entendre l'enorme bagatge cultural que tenia l'historiador i jurista català.

ABSTRACT

The work of an historian is intrinsically related, among other things, to the historical sources he used. This paper aims to show which were some of the major historical works which Jeroni Pujades employed in the composition of the *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1609). The sheer size of Pujades's work makes it impossible to account for all the sources used by him. In what follows we have focused on the most important ones, in an attempt to understand Pujades's complex cultural heritage.

XAVIER BARÓ I QUERALT

Algunes fonts utilitzades per Jeroni Pujades (1568-1635) en l'elaboració de la seva crònica*

INTRODUCCIÓ

Molt sovint s'esdevé que els autors que es consideren com a «clàssics» són més citats que no pas llegits. Hom ja sap que són una autoritat en la seva matèria, en la seva disciplina, i la sola menció del seu nom ja sembla que hagi de ser suficient per al lector. Ja advertia Francisco de Quevedo sobre els clàssics grecs que «cualquier cosa que Aristóteles o Platón dijeron en filosofía, defendemos, no porque sabemos que es así, sino porque ellos lo dijeron».¹ Salvant totes les distàncies, crec que amb Pujades succeeix quelcom de semblant. Fins fa ben poc, la figura de Pujades semblava ben encaixonada: un dels darrers representants de la historiografia renaixentista i humanista, o bé un dels primers en ser qualificats com a «barrocs», que escrigué una monumental història de Catalunya. Ha estat Eulàlia Miralles la responsable de (re)situar la complexa i polièdrica figura de Pujades, furgant

* Aquest treball s'ha realitzat sota la cobertura del grup de recerca «Transferencias culturales y prácticas de gobierno en la configuración de las monarquías ibéricas en la Edad Moderna (1580-1715)», HA R2009-08019.

1. F. QUEVEDO, *Obras completas en prosa*, Madrid, Aguilar, 1945, p. 1.104.

en la faceta del Pujades erudit i també literat, especialment pel que respecta a la complexa successió d'esdeveniments que es produïren amb els textos pujadians després de la mort del seu autor.²

D'altra banda, sóc del parer que la figura de Pujades sovint no ha gaudit de la difusió que mereixia pel sol fet d'haver viscut en un context històric determinat, fet que ha perjudicat la seva posterior difusió i «fortuna».³ M'explico: la seva difusió, la seva «fortuna» segurament hagués estat major si no hagués mort abans de l'esclat del conflicte de 1640, tal com succeí amb bona part dels personatges del cercle erudit barceloní de les dècades de 1620 i 1630.⁴ La cesura de 1640 és prou gran com per a marcar distàncies entre els qui visqueren aquell conflicte i els qui ja no arribaren a patir-lo.

Dit això, crec que és molt interessant fixar l'atenció en el tema de les fonts. El motiu és ben senzill: conèixer les fonts que utilitzà Pujades en l'elaboració de la seva crònica (d'igual manera que conèixer les fonts que va fer servir qualsevol altre historiador) ens permet accedir, fins a un cert punt, a la intrahistòria de la seva obra. De fet, és com tenir accés a la «sala de màquines» de la factoria de Pujades.

Seguint la tradicional esquematització acadèmica, ja hem dit que Jeroni Pujades és un autor del primer barroc català, o del darrer humanisme. Cal destacar, tot i que sigui molt breument, aquest matís, ja que sabem de la connotació negativa i pejorativa que «barroc català» encara té entre alguns especialistes, tot i que estudis des de diferents àmbits com el literari –Albert Rossich⁵ entre d'altres– o historiogràfic –Antoni Simon, Fernando Sánchez Marcos, Jesús Villanueva, entre d'altres⁶– han fet variar notablement el

2. E. MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2010.

3. Prenc aquesta expressió de Fernando Sánchez Marcos: «Memòria i identitat a la Catalunya del segle XVII: la construcció social del passat», *Pedralbes*, 23-II, 2003, p. 477-490.

4. A. SIMON, J. VILLANUEVA, «El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la Revolució de 1640», *Revista de Catalunya*, 122, 1997, p. 40-53. La casualitat volgué que Pujades morís el mateix any que Francesc de Montcada (1586-1635), historiador i polític emblemàtic d'aquest període (X. BARÓ, *De Catalunya a Flandes: Francesc de Montcada, erudit i polític*, Barcelona, Dux, 2008).

5. Vegeu sobretot: A. ROSSICH, «La literatura catalana del renaixement a la Renaixença», *Revista de Catalunya*, 71, 1993, p. 125-139.

6. A. SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; «La historiografia del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu de la Penya)», dins A. BALCELLS (coord.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut

panorama. Crec, però, que encara resta feina per fer, sobretot en l'àmbit divulgatiu.

Podem entrar, doncs, en matèria. Cal advertir que jo només citaré de passada algunes referències imprescindibles pel que respecta a l'àmbit de l'epigrafia, ja que d'aquesta qüestió se n'ocupen Marc Mayer i Joaquim Tremoleda i Antoni Cobos en aquest mateix volum. Endinsar-se en les fonts utilitzades per Pujades en l'elaboració de la seva *Crònica* és certament com copsar un pou sense fons. Pujades tenia una biblioteca familiar (la del seu pare) de poc més de 500 llibres –xifra més que considerable per a l'època. A més, com a jurista, tenia accés a moltes fonts de caire jurídic que utilitza en la seva obra. I no cal que oblidem que, com a autor del seu temps, volia mostrar (diríem fins i tot «exhibir») un ampli domini de les fonts i de les citacions, especialment pel que respecta al món dels clàssics. Ofelia Rey ha posat de manifest la importància d'aquest afany en mostrar l'extens bagatge cultural per part dels autors barrocs.⁷

Sigui com sigui, el problema de les fonts ens porta indefectiblement a la qüestió de la certesa històrica, al tema de la juxtaposició entre llegenda i història, així com el tema de la relació entre història i política, que ha treballat tan a fons Antoni Simon.⁸ Ara, en encetar la qüestió, considero pertinent llegir què ens diu Juan de Mariana (1536-1601) sobre el particular en la seva *Historia general de España* (1601). Són paraules que, com veurem, podria haver signat, amb matisos, el mateix Pujades:

Concedido es a todos y por todos consagrar los orígenes y principios de su gente, y hacellos muy más ilustres de lo que son, mezclando cosas falsas con

---

d'Estudis Catalans, 2005, p. 93-116; J. VILLANUEVA, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2004; X. BARÓ, *La historiografía catalana en el siglo del Barroc (1585-1709)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009. La pràctica totalitat dels treballs que Fernando Sánchez Marcos ha dedicat a la historiografia del Barroc (també a la catalana) pot consultar-se a: <<http://www.culturahistorica.es>>.

7. O. REY, «El peso de la herencia: la influencia de los modelos clásicos en la historiografía barroca», *Pedralbes*, 27, 2007, p. 35-57.

8. Vegeu, entre d'altres, A. SIMON, *Construccions polítiques i identitats nacionals: Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005; «La història en l'estratègia política dels dirigents catalans per enderrocar Olivares. Encara sobre la *Proclamación Católica*», *Pedralbes*, 27, 2007, p. 97-112.

las verdaderas. Sea así, y yo lo confieso, con tal que no se inventen, ni se escriban para memoria de los venideros, fundaciones de ciudades mal concertadas, progenies de reyes nunca oídas, nombres mal forjados, con otros monstruos sin número de este género, tomados de las consejas de las viejas y de las hablillas del vulgo: ni por esta manera se afee con infinitas mentiras la sencilla hermosura de la verdad, y en lugar de luz se presenten a los ojos tinieblas y falsedades; yerro que estamos resueltos de no imitar, dado que pudiéramos de él esperar algún perdón, por seguir en ello las pisadas que nos fueron delante.⁹

Quina serà, doncs, l'actitud de Pujades enfront la certesa històrica i el tractament davant les fonts? Ell mateix ens ho explica en el pròleg en la primera edició impresa de la seva obra:

Y perquè no aparega contenir indoctes faules y fingides trobes, com digueren lo summo pontífice y apòstol sant Pere y lo justicier emperador Justinià certifich al lector: que no escriuré cosa sens autoritat y testimoni, o sens donar la raó me haurà mogut a seguir lo que diré. De manera que podrà fàcilment fer-se la censura de la veritat: les alegacions faré dels autors, seran per los noms en lo curs de la narració y en lo marge, lo lloc, llibre o capítol d'on han hauré tret lo que diré. Si anomen autor sens senyar-li lloc en lo marge, mirarà lo lector algun poc més amunt. Perquè serà lo mateix llibre o lloc superior. Ningun autor citaré, que no l'haja vist o que diga qui me l'haurà citat, quan se oferiran opinions diverses las referiré y si en alguna manera és possible com ho serà les més vegades les concordaré. I si no abasto a conformar-les, posades ab sos fonaments estaran a discreció del lector, perquè moltes vegades, en fets tan antics, qui més vol apurar la veritat més se allunya d'ella. Y ve a ròmpre per lo més prim. Aquest encontre d'opinions se trobarà molt sovint en lo compte dels anys.¹⁰

Certament, una gran declaració d'intencions que malauradament no sempre es dugué a terme amb èxit. Ja és prou sabut que Pujades, com tants d'altres autors del seu temps, es deixà seduir per les «indoctes faules y fingides trobes» que ell mateix deplorava. És evident i indiscutible que Pujades acceptà llegendes com les dels reis peninsulars llegendaris, els fundadors

9. Fragment citat per: A. ROVIRA VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Edicions Pàtria, 1922, p. 26-27.

10. J. PUJADES, *Corònica Universal del Principat de Cathalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1609, pròleg.

mítics de diverses ciutats catalanes, cabdills ficticis en la resistència contra romans i cartaginesos o bé la defensa en la vinguda de diversos apòstols a terres catalanes.¹¹ Aquests fets, si ens limitem a fer una lectura presentista de la seva obra, desmereixien el nostre autor. Però aquest no és el tema que ara m'ocupa. Només recordaré, però, per tractar de comprendre i contextualitzar més bé la seva figura, que la idea de certesa històrica que tenim avui en dia és substancialment diferent a la que hi havia al segle XVII, i que la professionalització de l'ofici de l'historiador no arribà fins al segle XIX.¹²

Dit això, amb quines fonts comptà Pujades per a l'elaboració de la seva crònica? La resposta és clara i alhora contundent: amb moltes fonts, i alhora aquestes fonts tractaven una gran diversitat de matèries. Per tal de sintetitzar he cregut convenient dividir les fonts tractades en vuit breus apartats: fonts bíbliques, fonts dels cristianisme primitiu, fonts clàssiques (essencialment el món romà), fonts epigràfiques, fonts medievals (llibres i documents de diversos arxius), fonts jurídiques (que mostren de quina manera Pujades posa el dret al servei de la història), les fonts dels historiadors i literats humanistes, renaixentistes i coetanis i ja per finalitzar, un elenc d'obres de difícil classificació.

FONTS BÍBLIQUES

Les fonts bíbliques són utilitzades a bastament en el pròleg com a argument d'autoritat per demostrar la importància que la Història té en la formació del poble de Déu. També hi apareixen d'altres referències disperses al llarg de la crònica, però és indiscutible que és en el pròleg on abunden més les citacions bíbliques, tal com succeeix en d'altres obres d'aquest període (la *Cataluña Il·lustrada* d'Esteve de Corbera, per exemple).

Cal destacar el profund coneixement que Pujades té d'aquests textos i, alhora, també el predomini clar de l'Antic Testament sobre el Nou Testament. Així, si de l'Antic Testament trobem catorze referències, del Nou Testament només en trobem cinc.

11. SIMON, «La historiografía del Barroc...», p. 97.

12. Vegeu, per exemple: J. ANDRÉS-GALLEGO (coord.), *Historia de la historiografía española*, Madrid, Encuentro, 2003.

Per tal de tenir una idea de conjunt, ens val aquesta taula:

<i>Antic Testament</i>	<i>Nou Testament</i>
Gènesi	Apocalipsi
Isaïes (2) ¹³	Epístola a Joan
Job (2)	Epístola als romans
Joel	Epístola a Pere
Salms (4)	Epístola als timoteus
Èxode (2)	
Deuteronomi	
Ezequiel	
Cohèlet (Eclesiastès)	
Saviesa	
Josué	
Jeremies	
Esdres	
Macabeus	

FONTS DEL CRISTIANISME PRIMITIU

Les fonts del cristianisme primitiu són utilitzades per Pujades essencialment en els primers capítols de la seva obra (els que descriuen la creació del món) i també els que narren la introducció del cristianisme a Catalunya i a Espanya. Òbviament, com fan la resta d'autors de l'època, la seva paraula no es posa en dubte, tot i que el grau de certesa històrica pugui ser molt qüestionable en alguns aspectes.

Entre d'altres, sobresurten les referències a la *Història eclesiàstica* d'Eusebi de Cesarea (275-339) i la seva continuació a càrrec de sant Teodoret (393-s. v), sant Agustí d'Hipona (354-430) i la seva *Ciutat de Déu*, sant Basili (s. iv), sant Ambròs (s. iv) o Pau Orosi (385-420) i les seves *Historiae adversum paganos*.

13. Entre parèntesis, nombre de vegades que són citats en el pròleg.

LES FONTS CLÀSSIQUES: EL MÓN ROMÀ

Pel que fa a les fonts clàssiques, és impressionant la presència del llegat romà, que Pujades coneix amb detall i cita amb gran familiaritat. Ja hem comentat que Ofelia Rey ha destacat el pes que tenien les citacions dels clàssics, grecs i romans, en les obres dels historiadors siscentistes. Ara bé, una lectura ràpida del text de Pujades ens posa en evidència que el coneixement que Pujades tenia dels clàssics no és un coneixement epidèrmic o de poca substància, ans al contrari. Jeroni Pujades no es limita a citar els autors i/o fragments més coneguts en el XVII, com Ciceró o Tàcit, sinó que demostra un amplíssim coneixement del llegat cultural romà. Aquesta afirmació es justifica per si sola si hom es remet als fets. Com a mínim, i sense ser exhaustius, podem constatar que el jurista empordanès fa referència a gairebé una trentena d'autors del món antic romà.

Hi apareixen alguns autors, historiadors i literats, que podem definir com «els clàssics dels clàssics», és a dir, Ciceró (*De oratore*), Virgili (*Eneida*), Marcial, Aulus Gel·li (i les seves *Nits Àtiques*), Suetoni (*Vides dels dotze cèsars*), Cèsar, Plini, Titus Livi, les *Metamorfosis* d'Ovidi o Publi Valeri Màxim.

Però, tal com hem dit, el coneixement dels clàssics romans per part de Pujades no és només un coneixement epidèrmic o un coneixement d'aquells autors més coneguts avui en dia pel públic lletraferit. Entre molts d'altres, Pujades fa referència a la *Història Augusta*, atribuïda entre d'altres a Elius Esparcià, Flavi Vopiscus, Juli Capitolí i Trebel·li Poli.

També coneix i cita el suposat Emilià Probus (segle IV aC), que cal identificar amb Corneli Nepot, i la seva *De excellentibus ducibus exterarum gentium*. O també l'historiador d'origen grec Apià d'Alexandria (segle II dC) i la seva història de les conquestes militars romanes, que utilitza per explicar l'entrada dels romans a la península Ibèrica. S'interessa també pels comentaris a la guerra de les Gàl·lies d'Aule Hirti (segle I aC), o per l'obra de Dió Cassi (155-230) i la seva *Història Romana*, escrita en grec i traduïda al llatí, així com per l'obra d'Herodià (178-252) o les *Historiarum Philippicarum Libri XLIV* de Justí, basades en l'obra de Troge Pompeu. Per a l'estudi de la guerra civil entre Cèsar i Pompeu se centra també en la *Farsàlia* del poeta Marc Anneu Lucà. També copsa una mirada general del món romà en l'obra de Luci Anneu Flor i els seus *Epitome de Gestis Romanorum*. Cal deixar constància a l'obra de caire històric i moral de Publi Valeri Màxim

i els seus *Factorum et dictorum memorabilium*, dedicats a l'emperador Tiberi. El geògraf Pomponi Mela també és consultat, ja sigui en el seu compendi d'història romana o en les seves descripcions d'Hispania. Per a la decadència de l'imperi també va usar Amià Marcel·lí i la seva *Res gestarum* (XXXI llibres), així com Sext Aureli Victor i els seus *De Vita et Moribus Imperatorum Romanorum*.

Tot i tenir molta menys presència en l'obra pujadiana, els clàssics grecs també tenen la seva importància, especialment la geografia de Ptolemeu i l'obra de Dioscòrides, així com les *Vides paraleles* de Plutarc.

En qualsevol cas, cal destacar, com ja s'ha vist, l'acaparadora majoria d'escriptors llatins i també l'amplíssim coneixement d'aquestes obres historiogràfiques, que serviren a Pujades per orientar-se en el passat romà del que després havia de configurar-se com a Catalunya.

FONTS EPIGRÀFIQUES

La presència de les fonts epigràfiques en l'obra de Pujades ha estat estudiada per Marc Mayer, Alexandra Guzmán i Xavier Espluga.¹⁴ D'altra banda, i com ja he remarcat, les contribucions de Mayer, Tremoleda i Cobos en aquest volum s'ocupen també de temes epigràfics, de manera que em limitaré a remarcar la importància que tingué per a Pujades l'epigrafia essencialment en dos aspectes: en primer lloc, mostrar les «proves» de l'antiguitat de la història de Catalunya, sobretot en un moment en què tots els territoris utilitzen la història en aquest sentit. En segon terme, presentar aquestes fonts epigràfiques com una mostra més de «servei» a la nació catalana.

Dit això, només resta recordar, tal com ja han estudiat Mayer, Guzmán i Espluga, que bona part del coneixement epigràfic que tenia Jeroni Pujades li arribà a partir de fonts documentals, fossin les de Pere Miquel Carbonell, Antoni Viladamor o Bartomeu Amanci, Pere Apià, Cesare Baronio i els seus *Annales* (1588-1607), humanistes com Jeroni Pau (*Barcino*), Lluís Ponç d'Icard (*Llibre de les grandeses de Tarragona*), Dionís Jeroni de Jorba i

14. M. MAYER, X. ESPLUGA, A. GUZMÁN, «L'epigrafia a la *Corònica* de Jeroni Pujades (1569-1635)», *Estudi General*, 23-24, 2003-2004, p. 213-226.

la *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, Cristòfor Despuig (*Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*), Francisco Diago i la seva *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Francesc Comte (*Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*) i, per descomptat, Antoni Agustí, a qui sempre segueix amb reverència.¹⁵ A més de les referències a cronistes espanyols com Florián de Ocampo o Ambrosio de Morales, que li obriren la porta a les obres d'autors italians del segle xv com Annio de Viterbo, entre d'altres.

FONTS MEDIEVALS: LLIBRES I DOCUMENTS D'ARXIUS

Òbviament, les fonts medievals foren molt més utilitzades a partir del segon volum de la crònica de Pujades, que narra els esdeveniments que tingueren lloc al Principat a partir del 714. En arribar al tractament que Pujades fa dels autors medievals, crida l'atenció que tingui en compte no només les fonts catalanes: en la mesura de les seves possibilitats, presenta un bon grapat d'autors de la resta de l'entorn europeu.

Així, pel que fa a les fonts arxivístiques, Pujades utilitzà i recopilà una notable quantitat de documentació d'arxius del Principat, Rosselló i Languadoc. Una bona mostra la constitueix la documentació sobre els monestirs de Ripoll, Poblet, Valldonzella, Santes Creus, Montserrat o la cartoixa d'Escaladei. Bona part d'aquesta documentació forma part dels tres volums anomenats *Flosculi* (les «floretes») que sens dubte constitueixen un recull desendreçat però interessantíssim, entre els quals s'hi troba molt material que Pujades utilitzà en l'elaboració de la segona i tercera part de la seva crònica, a més de molts altres documents que de ben segur hagués utilitzat si hagués prosseguit el redactat del seu text.¹⁶

A més de recórrer als diversos martirologis i vides de sants, fa referència a *Lo Cristià* de Francesc Eiximenis o el sermó sobre sant Narcís atribuït a l'abat Oliba,¹⁷ té present el text sobre el martiri de santa Eulàlia (*Vita vel*

15. M. MAYER, X. ESPLUGA, A. GUZMÁN, «L'epigrafia...», p. 224.

16. R. TORRENT ORRI, «La crònica de Jeroni Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, I, 1962, p. 90-96.

17. Sobre aquest text, vegeu: A. M. MUNDÓ, «L'autenticitat del sermó d'Oliba de Vic sobre sant Narcís de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 22, 1974, p. 97-114.

passio Sanctae Eulaliae Barcinonensis) a càrrec de Renall, gramàtic barceloní del segle XII.¹⁸ Però els seus interessos, ja ho hem dit, van més enllà de la bibliografia local, i per a l'evolució de la història de l'Església també treballa amb la *Rationale divinatorum officiorum* de Joan Belet (segle XII) o acut als comentaris de Nicolau de Lira (segles XIII-XIV) sobre la Bíblia.

EL MÓN DELS JURISTES: COM PUJADES POSA EL DRET AL SERVEI DE LA HISTÒRIA

Ja hem comentat anteriorment que no podem oblidar que la professionalització de l'ofici d'historiador no s'esdevingué fins al segle XIX. En presentar l'estudi sobre algunes de les fonts utilitzades per Pujades en l'elaboració de la seva crònica, no tenir prou present aquest fet seria tenir una visió astigmàtica del nostre autor. Pujades és un jurista fill de jurista. El món del dret és el «seu» món. Una ràpida ullada a la seva biblioteca, farcida amb poc més de 500 volums, ens en dóna una idea ben clara.¹⁹ A banda d'això, la historiografia recent ja ha posat prou de manifest la importància que tingueren els juristes en l'elaboració del discurs històric de la Catalunya siscentista.²⁰ I és per aquest motiu que abunden amb tanta freqüència les referències als juristes, ja siguin catalans o de la resta d'Europa.

Juristes catalans

Entre molts d'altres, Pujades té presents en la seva obra els comentaris als usatges a càrrec de Jaume Marquilles (1368-1451). També es fa ressò de l'obra *Apparatus super constitutionibus Cathaloniae* de Tomàs Mieres (1400-1474)

18. Sobre aquest autor, vegeu: F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los autores catalanes y dar alguna idea de la Antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Impremta Verdager, 1836, p. 552.

19. La biblioteca de Pujades fou inventariada per Miquel Pujol, qui presentà, a més, el testament del nostre jurista i l'inventari dels seus béns: M. PUJOL, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 18, 1985, p. 99-247. Aquest autor defineix el Pujades lector com un «home d'arrels clàssiques, empapat de cultura renaixentista italiana i obert als corrents del seu temps» (p. 175).

20. J. L. PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions: Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo, 1997.

en la seva edició de 1533, sense oblidar d'altres juristes com Joan de Socarrats i les seves *In feudorum consuetudines Cathaloniae principatus commentaria*, Francesc Solsona (segle XVI), que tractà qüestions relacionades amb el món agrari, o Antoni Oliba (segle XVI) i el seu difós comentari sobre l'usatge «Aliumque Namque». Per descomptat no cal oblidar la figura del seu pare, Miquel Pujades, i el seu *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia*, al qual fa referència en diverses ocasions, sempre per lloar-lo. També té present el religiós valencià Fernando de Loaces (o Ferran de Lloaces), autor d'un tractat sobre la causa matrimonial establerta entre el rei Enric i Caterina d'Aragó.²¹

Segui com sigui, l'ampli coneixement del dret català és utilitzat freqüentment per Pujades per legitimar els drets i privilegis originaris de Catalunya. Cal tenir present que aquest serà un tema reincident en la historiografia catalana barroca, i Pujades sens dubte és un dels primers a iniciar i consolidar aquest tipus de reflexions i consideracions. En aquest sentit, Pujades insistí en la noció del pacte carolingi, que tantes repercussions tindria per a la cultura política del moment a Catalunya. S'ha de recordar, per exemple, que aquest esdevindrà un tema recurrent en les disputes i polèmiques historiogràfiques a partir de la dècada de 1620 (Esteve de Corbera) i s'agreuja amb l'esclat de la guerra dels Segadors (1640).

Juristes estrangers

Jeroni Pujades no només coneix els autors catalans, sinó que també fa referència a juristes de més enllà de les nostres fronteres, com el francès Charles de Grasalio (segle XVI), autor d'un tractat sobre els privilegis dels reis de França, o l'alemany Gregor Haloander (1501-1531).

Però el pes dels juristes italians fa decantar la balança amb força a favor de la península Itàlica. De fet, és ben coneguda la presència de la cultura italiana en la Catalunya barroca, com ho posen de manifest, entre d'altres, biblioteques privades com ara les de Joaquim de Setanti o Ramon de Calders.²² Per exemple, Pujades demostra tenir familiaritat amb l'obra

21. Sobre la relació entre aquest personatge i el pare de Jeroni Pujades, vegeu: MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades...*, p. 82-83.

22. A. ESPINO, «La biblioteca de don Joaquim Setanti: las lectures de un tacidista catalán», *Bulletin Hispanique*, 102-II, 2001, p. 43-74; BARÓ, *La historiografia catalana...*, p. 97-100; 157-161.

de juristes del dret canònic o del dret civil com Nicolò Tudesco, el Panormita (1386-1445) i la seva anàlisi sobre les *Decretals*, Andrea Alciato, autor de l'*Emblematum libellus* (1552) i un dels creadors del gènere dels emblemes, Aymon Cravetta, Bartolome Cipolla, que el 1453 publicà l'obra *De imperatore militum deligendo*, Bernardino Rutili, autor de *Veterum Juris Consultorum Vitae* (1546), Dominicus de Sancto Geminiano, que sobre el 1490 escribí el *Super sexto Decretalium*, Egidio Perrino i la seva vida de Justinià i Jacobus Menochio.

HISTORIADORS HUMANISTES, RENAIXENTISTES I COETANIS

Si Pujades estava familiaritzat amb el món dels juristes, el seu coneixement de les obres d'història no és pas menor. Per l'obra pujadiana desfilen els historiadors més coneguts de la seva època, però també d'altres que no conegueren tanta difusió i als quals el nostre autor ens remet per tractar qüestions més concretes i específiques. La llista és gairebé interminable. Ara bé, l'exhaustivitat en la consulta de les fonts no sempre va anar acompanyada d'objectivitat i rigor. Sens dubte, aquesta ha estat una de les crítiques més reiterades al Pujades historiador: la seva credulitat. Caldria plantejar-se, però, si aquesta credulitat no anava també de bracet amb una determinada concepció de la història, habitual en l'època, en què el coneixement del passat es trobava lligat amb l'exaltació de les grandeses de la pròpia nació. Ramon Grau ha reflexionat amb exactitud sobre aquest particular:

La divulgació de les falsificacions no era el resultat de la ignorància, sinó precisament de l'erudició dels historiadors (...). En efecte, verificar els fets consignats pels historiadors equivalia, segons Pujades, a citar l'autor o autors que els havien introduït o incorporat a les seves narracions. Com més llarga fos la rastallera d'autoritats aplegades, més certa era considerada la informació (...). Malgrat la seva credulitat, Pujades era un investigador en un sentit molt més estricte que no pas Feliu de la Penya.²³

23. R. GRAU, «Les batalles de la historiografia crítica», dins P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, Barcelona, Edicions 62, vol. III, 1996, p. 196-198.

Així, per exemple, aquesta realitat dugué Pujades a reiterar-se en la defensa de l'existència dels Nou Barons i Otger Cataló, fins a l'extrem de donar per vàlids uns versos escrits en la làpida d'Otger Cataló i que justifica de la següent manera:

Que aunque broncos y de poca arte se deben estimar por viejos, preciar por el lugar, y por darnos en pocas palabras todo el sumario de la vida de nuestro Otger o Othogero, y testimonio fidedigno de su venida y entrada de los nueve Barones en Cataluña; artículo que muchos han querido negar y otros dissimular por lo que les importaba a sus intentos de reinos, patrias, anales y linajes que quisieron ensalzar con ocultar a los que tienen merecido ser publicados por otra mayor bocina que la que su reputación y fama me han entregado.²⁴

Sintetitzarem alguns dels noms dels historiadors i humanistes més destacats. Com que la nòmina d'autors a ressenyar és molt llarga i disposem d'un espai limitat, citarem els autors per ordre alfabètic i en funció de la seva àrea geogràfica de procedència.

Historiadors i humanistes catalans

Francesc Calça, *De Cathalonia liber primus* (1536).

Pere Miquel Carbonell (1434-1517), *Chròniques d'Espanya, Memorabilia*.

Francesc Comte, *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent* (segle XVI).

Cristòfor Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557).

Antoni Vicenç Domènec, *Historia general de los santos y varones illustres en santidad del Principado de Cataluña* (1602).

Dionís Jeroni Jorba, *Descripción de las excelencias de la muy insigne Ciudad de Barcelona* (1589).

Onofre Manescal, *Sermó vulgarment anomenat del Sereníssim Senyor Don Jaume II* (1602).

Joan Margarit, *Paralipomenon Hispaniae* (segle XV).

Jeroni Pau, *Epistula de Hispaniarum uiris illustribus, epistula quibus elementis Barcinona scribatur*, i *In laudem Beneti Ferrandi Valentini Balearici epigramma* (segle XV).

24. J. PUJADES, *Crónica Universal del Principado de Cataluña*, Barcelona, Josep Torner, vol. V, 1830, p. 115.

Lluís Ponç d'Icart, *Libro de las grandezas y cosas memorables de Tarragona* (1572).

Francesc Tarafa, *De vitis pontificum ecclesiae barcinonensis; Corònica; Dictionarium* (segle XVI).

Pere Tomic, *Histories e conquestes dels Reys de Arago e Comtes de Barcelona* (segle XV).

Jaume Ramon Vila (1570-1638), *Dietari*.

Antoni Viladamor, el manuscrit de la seva *Història general de Catalunya* (segle XVI).

Historiadors i humanistes valencians

Pere Anton Beuter, *Primera part de la història de València* (1538).

Francesc Diago, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona* (1603).

Gaspar Joan Escolano, *Décadas de la historia de Valencia* (1610-1611).

Joan Lluís Vives (1492-1540), el comentari al *De Civitate Dei* de sant Agustí.

Historiadors aragonesos

Antoni Agustí (1517-1587), diverses obres sobre epigrafia.

Jerónimo Blancas, *Aragonensium rerum comentarii* (1588).

Jerónimo Zurita, *Anales de la Corona de Aragón* (1562-1580).

Historiadors i humanistes de la resta d'Espanya

Jerónimo de Arbolanche, *Las Abidas* (1566).

Martín de Azpilicueta, *Miscelanea de oratione* (segle XVI).

Alonso de Cartagena, *Anacephaleosis Regnum Hispanorum* (1456).

Hernando del Castillo, *Historia General de sancto Domingo* (1584).

Julián del Castillo, *Historia de los reyes godos que vinieron de la Scythia de Europa* (1624).

Diego de Covarrubias, *Variarum Resolutionum ex jure pontificio regio et caesareo libri IV* (1552); *Veterum numismatum Collatio (de re monetaria)* (1556).

- Esteban de Garibay, *Los Quarenta Libros del Compendio Historial* (1556-1566).
- Bernardino Gómez, *Historia del muy alto e invencible rey don Jaime de Aragón, primero deste nombre, llamado «el Conquistador»* (1584), que és la versió castellana de *De vita et rebus gestis Iacobi primi regis Aragonum*.
- Gonzalo de Illescas, *Historia pontifical y cathólica* (segle XVI).
- Rodrigo Jiménez, *Crónica de España por el Arzobispo de Toledo Don Rodrigo Jiménez de Rada, traducida al castellano y continuada por Don Gonzalo de la Hinojosa, Obispo de Burgos, y después por un anónimo hasta 1430*.
- Francisco López de Gomara, *Historia general de las Indias* (1552).
- Juan de Mariana, *Historia general de España* (1601).
- Luis de Mármol, *Descripción general de África, sus guerras y vicisitudes, desde la fundación del mahometismo hasta el año 1571* (1573-1599); *Historia de la rebelión y castigo de los moriscos del reino de Granada* (1600).
- Pedro de Medina, *Libro de grandezas y cosas memorables de España* (1566).
- Pedro Mejía, *Silva de varia lección* (1540); *Historia Ymperial y Cesárea* (1545).
- Ambrosio de Morales, continuació de la *Crónica* de Florián de Ocampo i les *Antigüedades de las ciudades de España* (1575).
- Florián de Ocampo, *Crónica general de España* (1553).
- Blas Ortiz, *Summi Templi Toletani Descriptio* (1549).
- Juan de Pineda, *Monarquía eclesiástica o Historia universal del mundo* (1576).
- Juan Sedeña, *Suma de varones ilustres* (1551-1590).
- Diego de Valera, *Crónica abreviada* (1482).
- Juan Vaseo, *Chronicon Rerum Memorabilium Hispaniae* (1552).

Historiadors i humanistes italians

- Pietro Baldi, citat per Jeroni Pujades com a Pere Crinito (1475-1507), humanista, escrigué una *Vida de Marcial*.
- Cesare Baronio (1538-1607), també conegut com a Baronius, *Martiriologi* (1586-1589); *Annales Ecclesiastici*.
- Flavio Biondo, *Historiarum ab inclinatione romanorum imperii decades* (1483).
- A. D. Fiocchi, publicà un treball suposadament atribuït a l'historiador romà Fenestella (*De magistratibus et sacerdotiis Romanorum*, 1510).

Giacomo Filippo, el Bergomense (1434-1520), *Supplementum chronicarum orbis ab initio mundi*.

Matteo di Marco Palmieri, *Linie Regnum Longobardum* (segle xv).

Antonino Pierozzi, san Antonino de Florencia (1389-1459), *Crònica*.

Battista Platina, *Delle vite de'Pontefici* (1590).

Carlo Sigonio, *De nominibus Romanorum, Fasti consulares* (1550).

Lorenzo Valla (1405-1457), *Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae libri tres*.

Annio de Viterbo i el seu pseudo-Berosus. Pujades fa menció a «Beroso Chaldeo» (segle iv aC). Es tracta, però, d'una obra escrita per Annio de Viterbo en la qual aquest tractava de cobrir una sèrie de llacunes històriques després del relat bíblic del diluvi universal; Nanni aplegà bona part d'aquests relats en l'obra *Commentaria super opera diversorum auctorum de antiquitatibus*.

Altres

Elio Lampridio Cerva (Croàcia, 1463-1520), *Vidas de los césares*.

Damián de Goes (Portugal, 1502-1574), *Hispania, Genealogia regnum hispaniae*.

Robertus Guaguinus (França, segle xv), *De origine et gestorum francorum*.

BREU COLOFÓ

Acabem ja el breu recorregut per les fonts utilitzades per Jeroni Pujades. Tot i que crec que les diverses llistes que he presentat donen una idea prou clara de la magnitud de l'obra de Pujades (deixem ara de banda els errors i/o inexactituds que va cometre en la utilització d'algunes fonts), cal dedicar un brevíssim espai per recordar que els milers de pàgines de la crònica de Pujades també estan farcits d'altres fonts com diccionaris (el d'Ambrosio Calepino, entre d'altres), glosses del dret civil i canònic, martirologis, santorals, etc.

També voldria destacar la qüestió de la cautela i modèstia de Pujades davant les fonts. En aquest punt, sens dubte, Pujades segueix sent un model a seguir avui en dia. Valguin com a exemple els següents fragments:

Esto basta por ahora, pues me llaman otras cosas a que debo dar cabo en prosecución de las relaciones y sucesos que acaeceron en esta concurrencia de tiempos, y si con lo dicho no quedaren mis lectores satisfechos, otro vendrá (que pude ser no falte) que les dará mayor satisfacción y gusto que yo, no sólo en orden a este laberinto e intrincada historia, sino también a todo lo demás; pero no me ganará en el buen deseo que he tenido y tengo de ajustarme lo más que se pueda a la verdad en cuanto sepa, y pueda alcanzar a conocer y saber mi pobre y corto talento.

I, en tractar de la sentència arbitral de Guadalupe, reconeix amb tota prudència i humilitat:

los curiosos la podran ver en el segundo volumen de las Constituciones del país. Mírenla y avísenme, que siempre me holgaré de aprender, tanto en este como en otro particular que me muestren.²⁵

Amb això acabo. Més enllà de la quantitat, extensa però no exhaustiva, de referències que he recollit, m'interessaria remarcar, un cop més, la magnitud titànica de l'esforç intel·lectual que dugué a terme Pujades en l'elaboració de la seva crònica. És cert que Pujades caigué en errors i inexactituds (com succeeix en tota obra humana), però l'esforç erudit que dugué a terme amb els migrats mitjans de l'època ens mostren un historiador que, tot i no ésser professional, mereix encara ésser conegut i estudiat. És per això que Jeroni de Capmany, en el segle XVII, el definí com «la llum dels historiadors catalans».²⁶

25. J. PUJADES, *Crónica Universal...*, vol. III, p. 336; vol. VII, p. 230-231. Hem manllevat aquests dos exemples de TORRENT, «La crónica...», p. 90.

26. J. BUSQUETS, *La Catalunya del barroc vista des de Girona: la crònica de Jeroni del Real (1626-1683)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, vol. II, p. 9.